(З дорожніх заміток)

Коні ледві тюпали, потомилися вельми; таки й не диво: не попасаючи, та ще в саму спеку, пробігли ми верстов з п'ятдесят.

— Треба спочити! — каже до мене Павло, візниця мій.

— Ще й як треба, та де ж би його стати на попас? Коли б де трапилася криниця чи інша вода, так під вербою в холодку... До села ще далеко.

— Де там тепер під вербою станеш! Аби коняка ступила на обніжок, зараз якась собака і присікається: "спаш" зараз, і плати, не відкараскаєшся! Тепер... І господи! Ой, ой! Як сутужно стало! Кожне в усі очі так і зирить, щоб і воробей на його землю не сів... Вольної землі і на ступінь ніде нема...

Павло мій — людина, очевидно, говірка; ще очевидніше, що земля та спаші вельми печуть йому в грудях. Тим-то він, не зважаючи, що я замовк, говорив далі:

— Чи далеко-то те уремя, ну, нехай років з двадцять чи двадцять п'ять, що було людям лсити по-божому, по-людськи, а се стало чисто, по-чортячому. То, було, їдеш, коні потомляться, станеш де над облогом, попасуться вони залюбки, і ніхто тобі нічого, бо за старих людей так було: яка нива облогує, та скотину подорожнього годує... А тепер глянь-теся: не то на стерні спаш, а й на толоці, і на свілгій ролі спаш! От-от долсивемо, що й на вулиці буде спаш! Курей доведеться на приколень брать, а то й вони на смітнику спашу нароблять...

Тим часом починало вечоріти. Сонечко збиралося на спочин; по небу тихесенько плили великі куделі золотистої та рожевої бавовни. Навкруги безкраїм килимом зеленим розіслалася по обидва боки дороги

озимина; жито саме красувалося і віддавало свіжими пахощами. Колоски стояли нерухомо: на небі, в повітрі, на нивах стояла тиша... Ніде нічогісінько не було такого, щоб хоч на крихітку нагадувало мені ту гуркотню мого любого Києва, якої я спекався сьогодні ранком. Навкруги, кажу, тихо-претихо, але се тиша не порожнечі, не пустки, не могилок, ні, се ;иша того... Ну, хоч "спокійного" лсиття, що в поті чола заробляє, працює і зрощує про нас хліб, без котрого і ми попухли б...

І кому ж тут зрушати тишу? Тут сама тільки природа, свіжа, запашна, напоєна літніми чарами вечоровими; вона дише лситтям, вона свідома своєї могутньої сили та потужності... А хто сього свідомий — нащо тому зрушати тишу?..

Замаячило село... Он і млин, он і верби, он і біленькі хатки... Вулиця не широка, хатки не високі, інде димарі чор-. ні, інде є й цегляні, поваплені... Злиднів не знати, хоча й достатки в вічі не кидаються... Взагалі село сіреньке. Людей щось не дуже на вулиці, тільки дітвора скрізь купками під брамами... Кожне стрічне здіймає шапку; дітвора і жіноцтво низенько кланяються, немов кого давно знайомого вітають... Тим часом я зроду вперше в сьому селі... Ба! Се так земський начальник наказав "бути ввічливими і кланятися кожному, хто їде з дзвоником або хоч і без дзвоника, та в ... екіпали..."

— Де тут у вас заїзд? — спитав Павло одного стрічного чоловіка.

— В нашому селі заїзду нема!

— А де ж би нам коней погодувати та й самим підночувати?

— Де ж би вам? Хіба до попа...

— До попа нам не рука...

— А сіно у вас є?

— Овес є, а сіна наомаль, треба купити.

— Ледві чи купите де: старе вигодували, а нового ще не накосили.

— Та хто ж тут у вас заможніший хазяїн, щоб пустив нас підночувати?

— Хазяїн ніякий вас не пустить. У нас сього не можна, заборонено приймати невідомих проїжджих, а коли у вас пашпорти є, так привертайте до збірні, там і писар живе, сторож вам і самовара дасть, може, й сіна де оберемок розживеться.

Ми так і вчинили.

Збірня — громадська хата, доволі просторна, з малесенькою кімнаткою для начальства, на другій половині хата задля писаря і задля сторожа.

Ледві ми підвернули до збірні, як з дверей прожогом вибіг до нас високий, худорлявий, пристаркуватий, бо вже попелястий чоловік. Він випрямився по-солдатськи і скороговір-кою заторохтів:

— Здравія желаєм вашому видокородію! Чим прикажете служити?

Я відповів і довідався від свого розмовника, що ні писаря, ні сторожа нема; писар поїхав до земського, а сторож лежить недужий. Він, розмовник мій, "тутешній сікутор", і збірня тепер у нього на руках. Він поблагословив нас в добрий час підночувати, подав в кімнатку світла, взявся наставити самовар і "мигом справити все інше, що потребується".

"Що воно таке "сікутор"? — думав я собі, ходячи по збірні.— Чи се така посада, чи яке нове "почетное звание"?" Вік прожив, а ніколи не чув, щоб по селах були такі посади. Знаю, по великих містах є такі урядові посади, от, наприклад, і в університеті, і в "губернському

правленії", і по інших — посади екзекуторів; але ж щоб по селах... Та ще й те: сікутор — чи се ж те саме, що екзекутор? Певно, що ні! Мене вельми зацікавило... Розпитаю...

Я вийшов на рундук. Тут ні духу живого. Павло з кіньми порався у дворі під повіткою. Небо, замість ясної блакиті, було покрите темними хмарами, блискавка прорізувала хмари, гуркотів недалеко грім, потім усе затихло, хмара ще більш почорніла і пустила густий, ливний дощ. Мигнула блискавка, страшенно затріщав грім над хатою і посипався буйний град... За кілька хвилин град перестав; хмара розкололася надвоє, і з блакитної щілини цілим рожевим снопом розсипалася блискавка, а за нею знов затріщав грім... Я швидше в хату... Слідом за мною сікутор приніс самовар і, улаштувавши посуду, потрібну до чаю, одійшов трохи от столу, ви-прямився і мовив:

— Нє будєт лі іщо какого приказу?

Я прохав покликати Павла до чаю. Павло прийшов і мовив, що він до чаю непризвичаєний.

— Надворі,— каже,— і без того душно... От, коли ласка, чарочку сухої водиці, так би добре, щоб не так очі під дощ злипалися.

Сікутор охоче збігав у монополію і приніс сухої водиці Чарка, друга — і сікутор трохи-потрохи розповів мені усе, що цікавило мене.

Родом сікутор лопацон з північно-західної околиці Мглин-ського повіту, безбатченко, ні роду, ні племені не мав. З доброї волі і охоти сам упросився, щоб його віддали в солдати; вірою і правдою прослужив п'ятнадцять років богу і государю. Вернувшись до рідного села, став був у пана "пуд калакул", себто за сторожа. В "калакул" він повинен був дзвонить тричі щодня: на снідання, на обід і на вечерю, а вночі "під перших п'ятухов до світу клепати", ходячи "і коло камур", і коло дворця (будинку), і коло контори, і поскрозя" (скрізь).

Треба сказати, що балакав сікутор такою мішаниною велико-мало— і білоруської мови, що не можна було сказати, якою суще мовою він балакає, або хоч яка у нього яку переважає? Се залежало від того, про що саме він розповідав: у розмові про службу "пуд калакулом" переважала лексика білоруська; в розмові про "паход на Каре" 1 сипалася військова фонетика з військовою термінологією і з додатком до речі і не до речі московського "с", коли ж бесіда переходила на земського начальника або інше цивільне* начальство, тут сікутор пильнував уживати лакейських та правничих виразів наших писарів та сільських брехунців.

Недовго він служив "пуд калакулом"; покинув, і покинув єдине через те, що, опріч усього іншого, мусив ще й "хартов харчувать"; пан, бачте, був мисливець; отже, "чаловіку, ко-торий вірою і правдою прослужив 15 гадкув боїу і гасударю, непристойно-с з-пуд хартов карито шароваць".

Подавшись шукать "більш чистого" хліба, сікутор пристав до одного "підпанка" на літо "калавурить" леваду. Підпанок той, очевидно, був "голова премудра":* під самим селом була у нього невеличка нивка; він обкопав її від шляху ровом таким глибоким, що й курка в ньому не сховається, ставши на саме дно. Обкопавши, поставив на леваді курінь і посадив сторожа займати усе, що вскочить у леваду; бачте, спаш, а за спаші земство видало незвичайно високу таксу. Сторожу за вірну службу підпанок, опріч харчів, положив половину з того, що заробить на спашах. Річ очевидна: своя користь примушувала сторожа добре пильнувати спашів, а левада та була така спокуслива, що яка "тварюка" йде повз неї, не втерпить, щоб не переступити "рів" і не смикнути трави або кількох колосків вівса чи ячменю. Смикне, а сторож зараз с куреня "тварюку" та на налигач. От у нього і "заробіток". Сікутор і тут недовго служив: слулиив він "вірою і правдою", і підпанок довіку держав би його, так же сталася з ним чудна пригода. Раз якось під темну ніч ввалилася до нього в курінь якась нечиста сила, зв'язала йому руки й ноги, роздягши попереду гольцем; тоді потрощила йому ребра, попекла все тіло кропивою і вимазала дьогтем, а в леваді геть-чисто начисто витолочила і горох, і овес, і сочевицю, і все, що було, та ще й наказала,

щоб він за тиждень покинув і підпанка, і село; "а ні — то,— сказала нечиста та сила,— не лшть тобі на сім світі: або на осиці висітимеш, або в лотоках плаватимеш!".

Сікутор тижнів зо три після того кволів, а одужавши, мусив послухатися "нечистої сили": перебрався в другий повіт і став "колієм", себто пристав до різника: "різав і білував усяку скотину". Професія "колія" подобалась йому. Застромить, було, ножа під серце чи свині, чи корові, чи телиці — і так гарно дивиться, як кров цівкою б'є, а воно, тварюка та, тріпочеться... Почнеш патрошить — кров така тепла, руки твої наче в теплому мителю...

Добре було жити Петру Товбичу (так зоветься сікутор) "колієм" у того різника, та, на лихо йому, різник спився і збанкротував, а "колій" мусив "по попущенню господньому" стати за сторожа при П-му волосному суді, властиво при волості.

Трапилося якось у волості справляти присуд волосного суду, а по тому присуду треба було вибити одного парубка різками. Роль сікутора при волості звичайно справляє сторолс. І от довелося Петрові виступити в сій ролі. "На мій талан,— розповідав він мені,— трапилося так, що тоді саме приїхав до волості сам господин земський начальник і захотів своїми очима упевнитися, сколь добросовісно ісполняються при волості приговори волосного суду... Ну, так я і показав, як треба догоджати начальству!.. Як засипав п'ятнадцяту, так той і глас потеряв! Після десятої вже перестав кричати, тільки кидається з одного боку на другий... Земський начальник похвалив мене і на чайок десять копійок дав".

— Молодець ти,— каже. А я йому:

— Рад стараться, ваше високородіє! Я службу поні-маю! Ні своєї руки, ні чужої пані старої не пожалію!

— Молодець! — похвалив земський удруге.— Я тебе не забуду!

І справді не забув: за півроку, чи що, він якось так хитро та мудро улаштував, що Петро Товбич став сікутором на всю його округу. Наказав він, щоб по всіх його волостях, де тільки треба кого вибити різками, так щоб на сю справу кликали Товбича і за кожну сікуцію платили йому... Одно слово: Петро Товбич став на цілий "участок" земського начальника катом.

— Народ зове мене катом,— признався Петро,— але зове нишком, за очі, а в вічі ніхто так не посміє, в вічі величають мене: господин сікутор...

Петро трохи помовчав. Мовчав і я, мовчав і Павло мій. Правда, Павло разів зо три голосно сплюнув, але я запевне не скажу, чому він сплюнув. Він тоді саме люльку смоктав; 'може бути, що тютюн у нього був дуже міцний...

Перегодом Товбич знов:

— Должность сікутора — доложу вам, ваше високородіє — очинно (вельми) клопотлива: яка б не була на дворі негодь, а покличуть тебе, хоч би й за півсотні верстов — треба йти!

— Пішки? — спитав його Павло.

— Коли де поблизу та в добру погоду — так пішки, а коли дальше десяти верстов або в негодь — так підвода приїздить по мене...

— А різки чиї у тебе? — глумливо спитав Пазло.

— Різки? На різки мені дають окремо гроші: три карбованці на рік. На стільки не вийде, де трапиться зручно, так.я й так собі без грошей начухраю, а інколи за п'ятака цілий оберемок дадуть. От я нав'яжу пучечками і держу в льоху, щоб не сохли; а коли треба й — беру. Звісно,

куди їду на сікуцію, різки в торбі везу... Клопотно... Та спасибіг богу і його високородію господину земському — як настановили мене сікутором, так зробили і полегкість: став я ніби сторожем тут, у сусідньому селі, на збірні. Діла там ніякого, а кватира добра, тепла, топливо дають; платять мені два карбованці на місяць... Люде тут добрі, до кого піду — кожне дасть пообідати...

— Добре, а з своєї сікуції що ж ти заробиш? Чи є яка вигода? — хитро глузує Павло.

— Вигода? Яка ж вигода! Коли сікуції доволі, так і вигода, а мало, так і заробітку мало...

— А все-таки, скільки за рік?

— Рік в рік не припадає: позаторік заробив тридцять шість карбованців, торік шістдесят, а от сього року ледві й на сорок зіб'ється, бо від нового року й досі тільки вісімнадцять карбованців перепало...

— Небагато...

Минуло хвилин з десять: усі мовчали, нарешті Павло спитав сікутора:

— І не гидко тобі, чоловіче, кров людську лити?

— Не я її ллю, не моя воля, начальство судить по закону; а наше діло справлять те, що начальство скаже!

— Та чи не гидко? — кажу.

— Чим там гидувать?! А на війні? Там хіба так ллють? Без сього вже не можна... Он Йілат Припонтійський 2 звелів — так і Христову кров пролили...

— Поїдьмо, пане! — мовив Павло до мене.

— Поїдьмо! Лаштуйся, йди!

Липень, 1899

1 .."паход на Каре"...— Під час російсько-турецької війни 1877— 1878 рр. російські війська здобули штурмом турецьку фортецю Каре.

2 Пілат Припонтійський — Понтій Пілат, римський прокуратор (намісник) Іудеї у 26—36 рр, н. е. За євангельською легендою, затвердив смертний вирок Ісусу Христу.